

VEDENJE OPAZOVALCEV PRI MEDVRSTNIŠKEM NASILJU V POVEZAVI Z NJIHOVO MORALNO NEZAVZETOSTJO

SONJA PEČJAK, TINA PIRC

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana, Slovenija
sonja.pecjak@ff.uni-lj.si, tina.pirc@ff.uni-lj.si

V prispevku prikazujemo različna vedenja učencev 8. in 9. razreda ob opazovanju medvrstniškega nasilja na splošno in glede na spol ter povezanost teh vrst vedenja z moralno nezavzetostjo. Podatki so bili zbrani s pomočjo samoporočanja in vrstniških nominacij pri treh zaporednih merjenjih. Pri samoporočanju učencev sta med šolskim letom zaznana porast aktivnega spodbujanja nasilja in upad zagovarjanja žrtve. Rezultati vrstniških nominacij so pokazali, da je v razredih v povprečju od osem do devet odstotkov učencev, ki aktivno spodbujajo nasilje, od sedem do osem odstotkov tistih, ki ga pasivno spodbujajo, od devet do deset odstotkov učencev zagovarja žrtev in od deset do enajst odstotkov jih medvrstniško nasilje ignorira. Pri ugotavljanju razlik med spoloma smo pri samoporočanju pri vseh merjenjih ugotovili, da so fantje pomembno pogosteje aktivno in pasivno spodbujali ter ignorirali medvrstniško nasilje, dekleta pa pomembno pogosteje zagovarjala žrtve. Glede na vrstniške nominacije so fantje pomembno pogosteje aktivno in pasivno spodbujali medvrstniško nasilje, dekleta pa zagovarjala žrtve in ignorirala nasilje. Nadalje sta se pokazali pomembna pozitivna povezanost moralne nezavzetosti z aktivnim in pasivnim spodbujanjem medvrstniškega nasilja ter ignoriranjem in pomembna negativna povezanost z zagovarjanjem žrtev. Smeri teh povezanosti so bile enake ne glede na način zbiranja podatkov, vendar močnejše pri samoporočanju.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2025.6](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2025.6)

ISBN
978-961-286-951-9

Ključne besede:
medvrstniško nasilje,
vedenje opazovalcev,
moralna nezavzetost,
spol,
nominacije,
samoporočanje

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

1 Uvod

Opazovalci pri medvrstniškem nasilju

Medvrstniško nasilje (MVN) je v šolah splošno razširjen pojav. Opredeljeno je kot namerno, ciljno usmerjeno in ponavljajoče se agresivno vedenje ene/več oseb proti eni/več osebam in vključuje neravnovesje moči (Volk idr., 2017). Raziskave kažejo, da je v njem v povprečju aktivno udeleženih od 20–35 % učencev - v vlogi izvajalcev nasilja, tistih, ki nasilje doživljajo oz. so v obeh vlogah (Pečjak idr., 2021). Vendar pa to nasilje praviloma ne vključuje le diadnega odnosa med izvajalcem nasilja in tistim, ki nasilje doživlja, ampak največkrat poteka ob navzočnosti opazovalcev. Medvrstniško nasilje je v mladostništvu velikokrat sredstvo za doseganje višjega socialnega položaja med vrstniki, za kar pa izvajalci nasilja potrebujejo občinstvo. O svoji vlogi opazovalcev pri medvrstniškem nasilju poroča velik delež učencev (63–73%, Oh in Hazler, 2009); od tega se jih v višjih razredih OŠ in v srednji šoli v vlogi učencev opazovalcev pojavlja od 43 do 72 % (Bradshaw idr., 2007; Waasdorp idr., 2018). V mladostništvu je delež učencev, ki izvajajo nasilje, ter njihovih podpornikov in posnemovalcev večji kot v otroštvu, zmanjša pa se delež zagovornikov žrtev (Pouwels idr., 2018), kar potrjuje tezo, da je izvajanje nasilja v tem obdobju ciljno usmerjeno vedenje za vzpostavljanje čim višjega socialnega statusa. Bolj kot je posamezniku priljubljenost pomemben cilj, večja je verjetnost, da bo »uporabljal« nasilno vedenje oziroma podprl nasilno vedenje drugih, zato da jo doseže.

Vloge opazovalcev

Pri tem pa opazovalci nasilja niso enotna kategorija, ampak lahko zavzemajo različne vloge in s tem na različne načine vplivajo na nadaljnji potek nasilja (Parada, 2006; Salmivalli, 2010). Lahko so pomočniki ali aktivni spodbujevalci izvajalca nasilja (pomagajo izvajalcu nasilja, tako da npr. držijo žrtev, ga spodbujajo pri izvajanju nasilja); pasivni spodbujevalci (namenjajo izvajanju nasilja pozornost, tako da ga npr. opazujejo, snemajo, se smejejo učencem, ki doživljajo nasilje, s čimer ga krepijo), ignoranti (se umaknejo ali se delajo, da ničesar ne opazijo) in zagovorniki žrtve (posredujejo pri nasilju – ga poskušajo ustaviti ali podprejo oz. tolažijo učenca, ki doživlja nasilje). V študiji na slovenskem vzorcu učencev zadnjega vzgojno-izobraževalnega obdobja in srednješolcev se je izkazalo, da za učence in dijake najmanj drži, da so v vlogi aktivnih in pasivnih spodbujevalcev, sledi vloga

ignorantov, najbolj pa zanje drži, da so v vlogi zagovornikov žrtve (Pečjak in Pirc, 2014).

Pri tem obstajajo razlike v vlogi opazovalcev glede na spol. Raziskave (npr. Pöyhönen idr., 2010; Salmivalli idr., 1998; Trach idr., 2010) konsistentno ugotavljajo, da je za dekleta bolj verjetno, da se bodo znašle v vlogi zagovornic žrtve, fantje pa pogosteje v vlogi aktivnih in pasivnih spodbujevalcev medvrstniškega nasilja. Glede vloge ignorantov pa dajejo raziskave mešane rezultate – nekatere ugotavljajo, da je med njimi več deklet (Salmivalli idr., 1998), druge pa, da med spoloma ni razlik (Trach idr., 2010). Študija Salmivallija in sodelavcev (1998) je pokazala še, da so vloge opazovalcev od 6. do 8. razreda zmerno stabilne, pri čemer je bilo v 8. razredu več aktivnih spodbujevalcev, zagovornikov žrtve in ignorantov ter manj pasivnih spodbujevalcev v primerjavi z merjenjem v 6. razredu.

Zakaj proučevati vloge opazovalcev pri medvrstniškem nasilju? Zato, ker imajo ti kot največja socialna skupina v razredu veliko potencialno moč, da agresivno vedenje vrstnikov izvajalcev nasilja krepijo ali ga ustavljajo, predvsem ob pomoči odraslih. Študije kažejo, da je branjenje žrtev povezano z manj medvrstniškega nasilja v šolah in boljšimi socialno-emocionalnimi izidi pri žrtvah, npr. manj anksioznosti, depresije in boljšo samopodobo (Salmivalli idr., 2011). Zato je pomembno vprašanje, kako spodbuditi učence, ki opazijo nasilje, k temu, da bi se postavili v bran učencu, ki doživlja nasilje. Odgovor na to vprašanje je kompleksen, saj se je – skladno s socio-kognitivno teorijo (Bandura, 2002) in ekološko teorijo razvoja (Bronfenbrenner, 1979) treba zavedati, da je vedenje opazovalcev medvrstniškega nasilja posledica kompleksnega interaktivnega delovanja številnih individualnih in kontekstualnih dejavnikov, ki vplivajo na to, da se učenci znajdejo v eni od vlog opazovalcev.

Povezanost vlog opazovalcev z nekaterimi psihosocialnimi dejavniki pri učencih

Dosedanje raziskave kažejo, da obstajajo trije najpogostejši razlogi, zakaj opazovalci v mladostništvu razmeroma redko posežejo v medvrstniško nasilje (Obermann, 2011): prvič, ker ima vsak primer tega nasilja praviloma več opazovalcev, zaradi česar pride do razpršitve odgovornosti opazovalcev, kar se imenuje učinek opazovalcev (Darley in Latané, 1968), ali do t. i. pluralističnega ignoriranja. Učenci opazovalci pričakujejo, da bodo drugi stopili v zaščito žrtvi ali pa si napačno razlagajo pasivno

držo vrstnikov, kot da ti odobravajo nasilje, zato tudi sami ne naredijo ničesar. Drugič, opazovalce pogosto zadrži to, da so izvajalci nasilja priljubljeni učenci z veliko moči (Mayeux in Cillesen, 2008), kar zahteva od opazovalcev veliko poguma, da se jim zoperstavijo, saj s tem tvegajo, da bodo ogrozili lasten socialni status. In tretjič, stališča opazovalcev do žrtve nasilja so pogosto manj pozitivna in s tem se zmanjša verjetnost poseganja v situacijo izvajanja medvrstniškega nasilja. Razlog, zakaj v mladostništvu opazovalci bolj dopuščajo medvrstniško nasilje, je torej predvsem v velikem pomenu, ki ga ima v tem obdobju vrstniška sprejetost, položaj med vrstniki in pripadnost skupini.

Študije so med individualnimi dejavniki pri opazovalcih medvrstniškega nasilja najpogosteje proučevale moralno nezavzetost, empatijo, socialne cilje, socialni status, zaznano oporo vrstnikov in zaznano samoučinkovitost; med kontekstualnimi dejavniki pa razredne norme, stališča do nasilja in šolsko klimo (Jenkins in Tennant, 2023; Pronk idr., 2013; Salmivalli idr., 2011).

Menesini in Camodeca (2008) sta ugotovila, da kažejo ignoranti v okoliščinah medvrstniškega nasilja manjša občutja krivde in sramu (torej večjo moralno nezavzetost) kot zagovorniki žrtve. Ker je odnos med moralno zavzetostjo in vlogo učenca opazovalca pri medvrstniškem nasilju eno od raziskovalnih vprašanj tega poglavja, v nadaljevanju podrobneje predstavljamo koncept moralne nezavzetosti in ugotovitve nekaterih dosedanjih študij o tem odnosu.

Moralno presojanje in moralna nezavzetost pri medvrstniškem nasilju

Pri razumevanju vloge moralnosti pri medvrstniškem nasilju si lahko pomagamo z Restovim kognitivno-razvojnim modelom moralnosti (1983). Vključuje štiri vidike moralnega razumevanja: *moralno občutljivost* (učenec se mora zavedati, da pri medvrstniškem nasilju obstaja moralni problem), *moralno presojo* (učenec se odloči za moralno delovanje), *moralno motivacijo* (učenec stoji za lastnimi moralnimi vrednotami in daje prednost moralnemu delovanju) in *moralni značaj* (učenec sledi moralnim dejavnostim). Prvi dve dimenziji predstavljata socialno kognicijo, drugi dve dimenziji pa vedenje in sta neposredno povezani z medvrstniškim nasiljem. Vendar pa dobro razvita sposobnost moralnega presojanja ne vodi samodejno k moralnemu vedenju. Včasih se posamezniki kljub moralnim standardom in normam, ki jih imajo, ne vedejo v skladu z njimi. Ta razhajanja med normami in vedenjem se imenujejo

moralna nezavzetost. Pojem označuje razhajanja med dobro razvito sposobnostjo posameznika za moralno presojanje (kaj je prav in kaj ne) in njegovim vedenjem (Bandura, 2002). Posameznik torej ve, kaj je prav/dobro/primerno in kaj ne, vendar se ne vede moralno. V primeru moralne nezavzetosti izključi svoje moralne standarde in upravičuje svoje nemoralno vedenje na različne načine, s čimer zmanjša lastno napetost, občutja krivde in sramu.

Bandura (2002) navaja več mehanizmov moralne nezavzetosti: *moralno opravičevanje* (opazovalec opravičuje izvajanje nasilja nad drugimi z dobrimi moralnimi nameni, kot npr. *V redu je, če se spravljaš na nekoga, ki grdo govori o tvojih prijateljih.*), *minimaliziranje škodljivih učinkov* (opazovalec zmanjšuje škodljivost posledic medvrstniškega nasilja za viktimizirane učence, kot npr. *Besedno nasilje je manj škodljivo kot fizično nasilje.*), *razpršitev odgovornosti* (posameznik zmanjšuje pomen individualne odgovornosti in se sklicuje na druge, ki to tudi počnejo, kot npr. *Saj to vsi delajo.*), *obtoževanje žrtve* (pasivni opazovalec ali izvajalec nasilja izraža prepričanje, da si žrtev zasluži trpljenje z izjavami, kot so npr. *Če ne moreš biti tak kot vsi drugi sošolci, si si sam kriv, če se spravljaš nate ali te izključujejo.*), *ugodne primerjave* (pri katerih opazovalci zmanjšujejo pomen izvedenega nasilja s poudarjanjem, da so druge oblike nasilja resnejše in hujše).

Moralna nezavzetost in vloge učencev opazovalcev

Povezava med moralno nezavzetostjo in izvajanjem nasilja je bila v preteklih študijah že večkrat potrjena (npr. Bandura idr., 1996; Gini idr., 2014), v zadnjem desetletju pa raziskovalce zanima še povezava med moralno (ne)zavzetostjo in vedenjem opazovalcev nasilja.

Tako npr. Luo in Bussey (2022) pri mladostnikih ugotavljata, da se postavijo v bran viktimiziranemu učencu, le če imajo poleg občutka moralne zavzetosti še dobro razvit občutek lastne učinkovitosti in če torej presodijo, da se bodo znali zoperstaviti izvajalcu nasilja, sicer pa ne. Enako ugotavljata tudi Thornberg in Jungert (2013), in sicer da je moralna zavzetost negativno povezana z naklonjenostjo izvajalcu nasilnega vedenja, pozitivno pa z vlogo zagovornika žrtve. Študije kažejo, da imajo zagovorniki in ignoranti nižjo stopnjo moralne nezavzetosti kot spodbujevalci nasilneža ali nasilneži. Zagovorniki se čutijo bolj odgovorne za nudenje pomoči, od ignorantov pa se razlikujejo po tem, da se čutijo tudi učinkovitejše za nudenje

pomoči oz. podporo žrtvi (Pozzoli idr., 2012; Obermann, 2011; Thornberg in Jungert, 2013; Thornberg idr., 2015).

Opredelitev raziskovalnega problema

Zanimalo nas je, koliko učenci, vključeni v našo raziskavo, izkazujejo določeno vedenje kot opazovalci medvrstniškega nasilja, in sicer na splošno ter glede na spol pri vseh treh merjenjih – na začetku, sredi in na koncu šolskega leta. Izhajali smo iz mer samoporočanja oz. iz rezultatov samoocenjevalnega vprašalnika o vlogah opazovalcev. Ugotavljali smo tudi, kakšen je v povprečju delež učencev, ki se kot opazovalci v razredu vedejo na določen način pri vseh treh merjenjih, pri čemer smo izhajali iz vrstniških nominacij. Na koncu pa so nas zanimale povezanosti med vrstniškimi nominacijami in merami samoporočanja ter moralno nezavzetostjo, prav tako pri vseh treh merjenjih.

2 Metoda

Udeleženci

V rezultatih je pri posameznih analizah navedeno število učencev, ki so bili upoštevani pri izračunih.

Pripomočki

Uporabili smo Vprašalnik o vlogah opazovalcev (*Adolescent Peer Relations Instrument: Participant Roles*; Parada, 2006) in vrstniške nominacije za vloge opazovalcev ter Lestvico moralne nezavzetosti (*Moral Disengagement in Peer Victimization Scale*; Thornberg idr., 2019).

Obdelava podatkov

Najprej smo na celotnem vzorcu za vsako merjenje izračunali aritmetične sredine, standardne deviacije in asimetrijo ter sploščenost. Glede na to, da so porazdelitve večinoma odstopale od normalne, smo v nadaljnji obdelavi podatkov uporabili neparametrične teste – Friedmanov test s post hoc Wilcoxonovimi testi za primerjavo vedenja opazovalcev med vsemi tremi merjenji, Mann-Whitneyjev U-test

za primerjavo med fanti in dekleti ter Spearmanove koeficiente (ρ) korelacije za ugotavljanje povezanosti med vedenjem opazovalcev in moralno nezavzetostjo.

3 Rezultati z razpravo

Vedenje učencev opazovalcev medvrstniškega nasilja

Najprej prikazujemo opisno statistiko za vedenje opazovalcev in moralno nezavzetost v celotnem vzorcu pri vseh treh merjenjih, in sicer tako pri merah samoporočanja kot tudi vrstniških nominacijah, pri čemer vsakemu prikazu sledijo izračuni razlik med posameznimi merjenji.

Tabela 1: Prikaz opisnih statistik za vedenja opazovalcev in moralno nezavzetost, pridobljenih s samoporočanjem (SP) pri vseh treh merjenjih

Merjenje	Spremenljivka	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>As</i>	<i>SpI</i>
1. (<i>N</i> = 6348)	SP_AS	1.36	0.63	3.01	12.48
	SP_PS	1.98	0.90	1.39	2.28
	SP_ZŽ	4.05	1.35	-0.21	-0.92
	SP_I	2.64	1.02	0.63	0.19
	Moralna nezavzetost	2.01	0.93	1.69	3.94
2. (<i>N</i> = 6207)	SP_AS	1.36	0.63	3.05	12.99
	SP_PS	2.01	0.95	1.40	2.16
	SP_ZŽ	3.76	1.36	0.01	-0.91
	SP_I	2.68	1.05	0.63	0.17
	Moralna nezavzetost	1.96	0.97	1.83	4.38
3. (<i>N</i> = 6040)	SP_AS	1.41	0.71	2.79	10.13
	SP_PS	2.00	0.97	1.39	2.11
	SP_ZŽ	3.53	1.41	0.16	-0.87
	SP_I	2.66	1.09	0.66	0.06
	Moralna nezavzetost	1.93	1.05	1.78	3.77

Opombe. AS – aktivno spodbujanje, PS – pasivno spodbujanje, ZZ – zagovarjanje žrtve, I – ignoriranje

Tabela 1 kaže, da aritmetične sredine pri vedenjih aktivnega in pasivnega spodbujanja ter pri moralni nezavzetosti pri vseh treh merjenjih odstopajo od normalne porazdelitve, pri čemer se pri vseh treh merjenjih kaže podoben vzorec – za učence v povprečju najmanj drži, da aktivno spodbujajo nasilje, sledijo pasivni spodbujevalci in tisti, ki nasilje ignorirajo, najbolj pa zanje drži, da v situacijah medvrstniškega nasilja zagovarjajo žrtve. Pri moralni nezavzetosti pa lahko opazimo pri učencih med letom rahel upad.

V tabeli 2 prikazujemo razlike med tremi merjenji.

Tabela 2: Rezultati Friedmanovih testov in post hoc Wilcoxonovih testov vezanih rangov za vedenje opazovalcev pri samoporočanju pri vseh treh merjenjih

Test	Primerjava	χ^2	Z	df	Adj. p	d
Friedmanov test		34.51		2		
Wilcoxonov test	AS_1 vs. AS_2		-0.12		1.000	-0.00
	AS_1 vs. AS_3		5.68		0.003	0.07
	AS_2 vs. AS_3		6.37		0.003	0.08
Friedmanov test		5.03		2		
Wilcoxonov test	PS_1 vs. PS_2		2.39		0.051	0.03
	PS_1 vs. PS_3		2.21		0.081	0.03
	PS_2 vs. PS_3		-0.49		1.000	0.01
Friedmanov test		824.00		2		
Wilcoxonov test	ZŽ_1 vs. ZŽ_2		-20.44		<.001	-0.26
	ZŽ_1 vs. ZŽ_3		-29.65		<.001	-0.39
	ZŽ_2 vs. ZŽ_3		-15.24		<.001	-0.20
Friedmanov test		3.97		2		
Wilcoxonov test	I_1 vs. I_2		2.96		0.009	0.04
	I_1 vs. I_3		1.37		0.513	0.02
	I_2 vs. I_3		-0.65		1.000	-0.01

Opombe. N = 5649; AS_1, AS_2, AS_3 – aktivno spodbujanje pri prvem, drugem oz. tretjem merjenju, PS_1, PS_2, PS_3 – pasivno spodbujanje pri prvem, drugem oz. tretjem merjenju, ZŽ_1, ZŽ_2, ZŽ_3 – zagovarjanje žrtve pri prvem, drugem oz. tretjem merjenju, I_1, I_2, I_3 – ignoriranje pri prvem, drugem oz. tretjem merjenju

Rezultati v tabeli 2 kažejo, da se pojavijo pomembne razlike med prvim in tretjim ter med drugim in tretjim merjenjem pri aktivnem spodbujanju medvrstniškega nasilja – v povprečju za učence pri drugem in tretjem merjenju to pomembno bolj drži, pri čemer so velikosti učinkov zelo majhne. Bolj izrazite so razlike pri zagovarjanju žrtev, in sicer to vedenje iz merjenja v merjenje za učence pomembno manj drži. Velikosti učinkov so majhne do zmerne. Omeniti velja še, da je od prvega do drugega merjenja prišlo do spremembe tudi v ignoriranju nasilja, pri čemer je bila velikost učinka teh sprememb zanemarljiva.

V tabeli 3 vidimo, da porazdelitve deležev učencev v posameznih vlogah, ki smo jih izračunali na podlagi vrstniških nominacij, prav tako odstopajo od normalnih, Opazimo lahko, da so porazdelitve drugačne kot pri merah samoporočanja (tabela 1). Pri vrstniških nominacijah porazdelitve bolj odstopajo od normalnih kot pri merah samoporočanja, pri čemer najbolj odstopa porazdelitev pri zagovarjanju žrtve. Rezultati kažejo, da so učenci, ki aktivno spodbujajo medvrstniško nasilje, v povprečju dobili v razredu od 8 do 9 odstotkov vrstniških nominacij, učenci, ki

pasivno spodbujajo medvrstniško nasilje, od 7 do 8 odstotkov, od 9 do 10 odstotkov nominacij so prejeli tisti učenci, ki zagovarjajo žrtve, in od 10 do 11 odstotkov tisti, ki nasilje ignorirajo. Razlike v deležih učencev prikazuje tabela 4.

Tabela 3: Prikaz povprečnih deležev učencev v vedenju opazovalcev pri vrstniških nominacijah (VN) pri vseh treh merjenjih

Merjenje	Spremenljivka	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>As</i>	<i>Spl</i>
1. (<i>N</i> = 6786)	VN_AS	0.08	0.13	1.98	3.82
	VN_PS	0.08	0.09	1.68	3.88
	VN_ZŽ	0.10	0.12	1.85	4.32
	VN_I	0.11	0.10	1.39	2.60
2. (<i>N</i> = 6780)	VN_AS	0.09	0.13	1.94	3.64
	VN_PS	0.08	0.09	1.58	3.23
	VN_ZŽ	0.09	0.11	1.95	4.81
	VN_I	0.11	0.10	1.47	3.02
3. (<i>N</i> = 6721)	VN_AS	0.08	0.12	1.87	3.48
	VN_PS	0.07	0.09	1.51	2.69
	VN_ZŽ	0.09	0.11	2.26	7.07
	VN_I	0.10	0.10	1.69	4.73

Tabela 4 : Rezultati Friedmanovih testov in post hoc Wilcoxonovih testov vezanih rangov za vedenja opazovalcev glede na vrstniške nominacije pri vseh treh merjenjih

Test	Primerjava	χ^2	<i>Z</i>	<i>df</i>	Adj. <i>p</i>	<i>d</i>
Friedmanov test		38.20		2		
Wilcoxonov test	AS_1 vs. AS_2		3.79		0.003	0.05
	AS_1 vs. AS_3		3.61		0.003	0.04
	AS_2 vs. AS_3		0.08		1.000	0.00
Friedmanov test		6.43		2		
Wilcoxonov test	PS_1 vs. PS_2		0.94		1.000	0.01
	PS_1 vs. PS_3		-2.48		0.039	-0.03
	PS_2 vs. PS_3		-3.88		0.003	-0.05
Friedmanov test		194.82		2		
Wilcoxonov test	ZŽ_1 vs. ZŽ_2		-8.19		0.003	-0.10
	ZŽ_1 vs. ZŽ_3		-13.94		<.001	-0.17
	ZŽ_2 vs. ZŽ_3		-5.65		0.003	-0.07
Friedmanov test		133.52		2		
Wilcoxonov test	I_1 vs. I_2		-3.12		0.006	-0.04
	I_1 vs. I_3		-12.73		<.001	-0.15
	I_2 vs. I_3		-9.97		<.001	-0.12

Opomba. *N* = 6696

V tabeli 4 vidimo, da so pri različnem vedenju sicer nastale pomembne spremembe med šolskim letom, a velja omeniti le upad nominacij za učence, ki zagovarjajo žrtve in ignorirajo medvrstniško nasilje, saj imajo te majhen učinek, pri drugih spremembah pa so bile velikosti učinkov zanemarljive.

Ključne ugotovitve so, da je med učenci opazovalci v 8. in 9. razredu manjši delež učencev, ki aktivno in pasivno spodbujajo medvrstniško nasilje ali ga ignorirajo, večji pa je delež učencev, ki zagovarjajo žrtve, kar ugotavljajo tudi druge študije (npr. Pečjak in Pirc, 2014). Poleg tega so se pokazale razlike glede na način zbiranja podatkov. Pri samoporočanju učencev se je med šolskim letom pomembno povečalo aktivno spodbujanje in ignoriranje medvrstniškega nasilja ter upadlo zagovarjanje žrtve. Pri vrstniških nominacijah pa ugotavljamo samo porast v navedbah učencev, ki aktivno spodbujajo medvrstniško nasilje, pri preostalih pa navedbe upadajo. Razlike v dobljenih podatkih glede na način poročanja morda lahko pripišemo temu, da je vse odzive učencev, ki jim pripisujemo določeno vedenje, večasih v vedenju težko prepoznati. Gre morda za subtilna vedenja – npr. spodbujanje izvajalca nasilja s kakšno mimogrede izrečeno besedo, ki je vrstniki niti ne slišijo, učenec pa sam pri sebi ve, da spodbuja nasilje. S tega vidika bi lahko postavili tezo, da so vrstniške nominacije v primerjavi s samoporočanjem bolj robustna mera zbiranja informacij. Skladen je le zaznan upad zagovarjanja žrtve, kar kaže, da se verjetno zaradi različnih razlogov – npr. želje po vrstniški sprejetosti – marsikateri učenec ne zoperstavi sošolcem – še posebej tistim bolj priljubljenim, ko ti izvajajo nasilje nad vrstniki.

Vedenje opazovalcev medvrstniškega nasilja glede na spol

V nadaljevanju prikazujemo razlike v deležu zastopanosti pri vedenju opazovalcev med dekleti in fanti.

Rezultati v tabeli 5 kažejo, da so pomembne razlike v vseh vrstah vedenja opazovalcev glede na spol pri prvem merjenju, in sicer za fante pomembno bolj drži, da aktivno in pasivno spodbujajo medvrstniško nasilje ter ga ignorirajo, za dekleta pa, da zagovarjajo žrtve. Vzorec razlik med spoloma je enak tudi pri drugem in tretjem merjenju za aktivno in pasivno spodbujanje ter zagovarjanje žrtve, pri ignoriranju pa (v drugem in tretjem merjenju) ni bilo pomembnih razlik med spoloma.

Tabela 5: Razlike med fanti (F) in dekleti (D) pri samoporočanju (SP) pri vseh treh merjenjih

Merjenje	Spremenljivka	Skupina	<i>N</i>	<i>Md</i>	Mann-Whitneyev <i>U</i>
1.	SP_AS	F	3152	1.17	3931925.00***
		D	3171	1.00	
	SP_PS	F	3152	1.83	4184087.50***
		D	3171	1.67	
	SP_ZŽ	F	3152	3.67	6300457.00***
		D	3171	4.50	
SP_I	F	3152	2.67	4737931.50***	
	D	3171	2.50		
2.	SP_AS	F	3022	1.17	3575472.50***
		D	3085	1.00	
	SP_PS	F	3022	2.00	3840787.00***
		D	3085	1.67	
	SP_ZŽ	F	3022	3.33	5779801.50***
		D	3085	4.00	
SP_I	F	3022	2.67	4634709.00	
	D	3085	2.50		
3.	SP_AS	F	2967	1.33	3157056.50***
		D	2977	1.00	
	SP_PS	F	2967	2.00	3704287.50***
		D	2977	1.67	
	SP_ZŽ	F	2967	3.00	5446081.00***
		D	2977	3.67	
SP_I	F	2967	2.67	4475361.99	
	D	2977	2.50		

Opomba. $p < .001$ ***

Tabela 6 kaže, da so razlike v vedenju opazovalcev med spoloma, pridobljene s pomočjo vrstniških nominacij, nekoliko drugačne od tistih, ki smo jih pridobili s samoporočanjem. Tudi pri vrstniških nominacijah so bili fantje pomembno pogosteje imenovani pod opisi aktivnega in pasivnega spodbujanja medvrstniškega nasilja v primerjavi z dekleti pri vseh treh merjenjih, dekleta pa pomembno pogosteje kot fantje pod opisom zagovarjanja žrtve. Ti naši rezultati so skladni z ugotovitvami številnih raziskav o razlikah med spoloma (Pöyhönen idr., 2010; Salmivalli, 1998; Trach idr., 2010). Izkazalo pa se je, da so bila dekleta v primerjavi s fanti pri vrstniških nominacijah pomembno pogosteje imenovana kot tista, ki medvrstniško nasilje ignorirajo, in sicer prav tako pri vseh treh merjenjih.

Tabela 6 : Razlike v deležu vedenj opazovalcev med fanti (F) in dekleti (D) pri vrstniških nominacijah (VN) pri vseh treh merjenjih

Merjenje	Spremenljivka	Skupina	<i>N</i>	<i>Md</i>	Mann-Whitneyev <i>U</i>
1.	VN_AS	F	3208	0.09	2345352.50***
		D	3218	0.00	
	VN_PS	F	3208	0.09	2932714.00***
		D	3218	0.00	
	VN_ZŽ	F	3208	0.05	6495455.50***
		D	3218	0.10	
VN_I	F	3208	0.09	5578266.50***	
	D	3218	0.10		
2.	VN_AS	F	3204	0.09	2299432.50***
		D	3215	0.00	
	VN_PS	F	3204	0.09	3107087.00***
		D	3215	0.00	
	VN_ZŽ	F	3204	0.04	6427301.50***
		D	3215	0.08	
VN_I	F	3204	0.08	5649726.50***	
	D	3215	0.09		
3.	VN_AS	F	3183	0.09	2346030.00***
		D	3182	0.00	
	VN_PS	F	3183	0.08	3187378.50***
		D	3182	0.00	
	VN_ZŽ	F	3183	0.04	6267478.50***
		D	3182	0.08	
VN_I	F	3183	0.07	5743037.00***	
	D	3182	0.09		

Opomba. $p < .001$ *****Povezanost med moralno nezavzetostjo in vedenjem opazovalcev**

Na koncu prikazujemo še povezanosti med vedenjem opazovalcev, pridobljenimi s pomočjo samoporočanja in vrstniških nominacij ter moralno nezavzetostjo pri vseh treh merjenjih.

Tabela 7 : Spearmanove ρ korelacije med vedenjem opazovalcev glede na samoporočanje (SP) in vrstniške nominacije (VN) ter moralno nezavzetostjo (MN) pri vseh treh merjenjih

Merjenje		AS	PS	ZŽ	I
1.	MN-SP (N = 6299)	.36	.41	-.30	.17
	MN-VN (N = 6341)	.23	.25	-.14	-.06
2.	MN-SP (N = 6162)	.41	.48	-.31	.15
	MN-VN (N = 6201)	.24	.22	-.11	-.06
3.	MN-SP (N = 5998)	.43	.52	-.27	.18
	MN-VN (N = 6043)	.21	.19	-.09	-.04

Opomba. Vse korelacije so pomembne na ravni $p < 0.01$ **

Rezultati v tabeli 7 pritrjujejo ugotovitvi, da je moralna nezavzetost eden od pomembnih dejavnikov, ki je povezan s tem, kako se bo učenec odzval, kadar bo priča medvrstniškemu nasilju, kar poudarjajo številne študije (npr. Pozzoli idr., 2012; Obermann, 2011; Thornberg idr., 2015). Povezanosti med moralno nezavzetostjo in posameznim vedenjem so smiselne – aktivno in pasivno spodbujanje ter ignoriranje se z moralno nezavzetostjo povezuje pozitivno, zagovarjanje žrtev pa negativno. Pri prvih dveh oblikah vedenja so povezanosti tudi višje kot pri ignoriranju, kar kaže, da je pri aktivnem in pasivnem spodbujanju več moralnega opravičevanja, minimaliziranja nasilja ipd., ker se zavedajo družbene nesprejemljivosti medvrstniškega nasilja in morajo bolj opravičevati svoje neustrezno vedenje kot tisti, ki nasilje ignorirajo.

Primerjava teh povezanosti glede na način zbiranja podatkov pa kaže podoben vzorec povezanosti pri vseh treh merjenjih – pri vrstniških nominacijah so te povezanosti šibkejše, pri samoporočanju pa močnejše. Pokažejo se razhajanja v povezanosti med aktivnim spodbujanjem in moralno nezavzetostjo, kjer so povezanosti šibke (pri vrstniških nominacijah) do zmerno pozitivne (pri samoporočanju). Še bolj so ta razhajanja opazna pri pasivnem spodbujanju – korelacije so zmerne do močne pri samoporočanju in šibke pri vrstniških nominacijah. Zagovarjanje žrtev se pri samoporočanju z moralno nezavzetostjo povezuje zmerno negativno, pri vrstniških nominacijah pa so vrednosti korelacij zelo šibke, a prav tako negativne. Med ignoriranjem in moralno nezavzetostjo za samoporočanje obstajajo šibke pozitivne korelacije, pri vrstniških nominacijah pa so te povezanosti negativne, a zanemarljive. To razliko lahko delno pojasnimo z večplastnostjo konstrukta moralne nezavzetosti. V skladu s kognitivno-razvojnimi modelom moralnosti (Rest, 1983) meri vprašalnik predvsem socialno kognicijo pri opazovanju medvrstniškega nasilja – moralno občutljivost in moralno presojanje, ne pa dejanskega moralnega vedenja. Učenci se namreč lahko zavedajo, da gre pri medvrstniškem nasilju za moralni problem in da to nasilje ni sprejemljivo, pa vendar zaradi različnih razlogov ne upoštevajo lastnih moralnih vrednot in ne zaustavijo nasilja (ne vedo, kako ustaviti nasilje; ne upajo si, ker nasilje izvaja priljubljen učenec ipd.).

4 Zaključek

Razhajanje v podatkih o vedenju opazovalcev pri medvrstniškem nasilju glede na način njihovega pridobivanja (s samoporočanjem oz. vrstniškimi nominacijami) kaže na potrebo po triangulaciji pri pridobivanju podatkov, še zlasti če na njihovi podlagi načrtujemo določeno posredovanje. Vsaka od mer ima namreč določene prednosti in slabosti. Pri določanju vedenja učencev glede na samoporočanje je prednost ta, da so nekatera vedenja opazovalcev lahko manj izrazita/vidna – npr. pri pasivnem spodbujanju ali zagovarjanju žrtve, zaradi česar vrstniki potem ne imenujejo sošolca za to vedenje. Po drugi strani pa se s poročanjem vrstnikom izognemo nekaterim pristranostim, kot je npr. dajanje socialno zaželenih odgovorov, kot to velja za samoporočanje. Pri tem pa se je treba zavedati, da gre za informacije z različnih perspektiv in ne za bolj ali manj »pravilne« podatke.

Viri

- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V. in Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of personality and social psychology*, 71(2), 364–374.
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, 31(2), 101–119. <https://doi.org/10.1080/0305724022014322>
- Bradshaw, C., Sawyer, A. in O'Brennan, L. (2007). Bullying and peer victimization at school: perceptual differences between students and school staff, *School Psychology Review*, 35, 361–383. <https://doi.org/10.1080/02796015.2007.12087929>
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Harvard University Press.
- Darley, J. M. in Latané, B. (1968). Bystanders intervention in emergencies: Diffusion of responsibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 8(4), 377–383. <https://doi.org/10.1037/h0025589>
- Gini, G., Pozzoli, T. in Hymel, S. (2014). Moral disengagement among children and youth: A meta-analytic review of links to aggressive behavior. *Aggressive Behavior*, 40, 56–68. <https://doi.org/10.1002/ab.21502>
- Jenkins, L. N. in Tennant, J. (2023). Social-Emotional Skill-based Differences Between Active and Passive Bystanders of Bullying. *Contemporary School Psychology*, 27, 469–478. <https://doi.org/10.1007/s40688-022-00407-7>
- Luo, A. in Bussey, K. (2022). Mediating role of moral disengagement in the perpetration of cyberbullying by victims and bystanders. *Journal of Adolescence*, 94(8), 1142–1149. <https://doi.org/10.1002/jad.12092>
- Mayeux, I. in Cillesen, A. H. N. (2008). It's not just being popular, it's knowing it, too: The role of self-perceptions of status in the associations between peer status and aggression. *Social Development*, 17(4), 871–888. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2008.00474.x>
- Menesini, E. in Camodeca, M. (2008). Shame and guilt as behaviour regulators: Relationships with bullying, victimization and prosocial behaviour. *British Journal of Developmental Psychology*, 26(2), 183–196. <https://doi.org/10.1348/026151007X205281>
- Obermann, M. (2011). Moral disengagement among bystanders to school bullying. *Journal of School Violence*, 10(3), 239–257. <https://doi.org/10.1080/15388220.2011.578276>

- Oh, I. in Hazler, R. J. (2009). Contributions of personal and situational factors to bystanders' reactions to school bullying. *School Psychology International*, 30, 291–310. <https://doi.org/10.1177/0143034309106499>
- Parada, R. H. (2006). Adolescent Peer Relations Instruments: Participation Role - APRI. PR. V: R. H. Parada. *School Bullying: Psychosocial Determinants and Effective Intervention. Volume I (doctoral thesis)*. Sidney: University of West Sidney.
- Pečjak, S. in Pirc, T. (2014). I am a bystander in peer bullying: What can I do? *Pedagoška obzorja: časopis za didaktiko in metodiko*, 29(1), 155–168.
- Pečjak, S., Pirc, T. in Košir, K. (2021). *Medvrstniško nasilje v šoli*. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Pouwels, J. L., Lansu, T. A. M. in Cillessen, A. H. N. (2018). A developmental perspective on popularity and the group process of bullying. *Aggression and Violent Behavior*, 43, 64–70. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.10.003>
- Pöyhönen, V., Juvonen, J. in Salmivalli, C. (2010). What does it take to stand up for the victim of bullying? The interplay between personal and social factors. *Merrill-Palmer Quarterly*, 56(2), 143–163. <https://www.jstor.org/stable/23098039>
- Pozzoli, T., Ang, R. P. in Gini, G. (2012). Bystanders' reactions to bullying: A cross-cultural analysis of personal correlates among Italian and Singaporean students. *Social Development*, 21(4), 686–703. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2011.00651.x>
- Pronk, J., Goossens, F. A., Olthof, T., De Mey, L. in Willemsen, A. M. (2013). Children's intervention strategies in situations of victimization by bullying: Social cognitions of outsiders versus defenders. *Journal of School Psychology*, 51(6), 669–682. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2013.09.002>
- Rest, J. R. (1983). Morality. V: P. H. Mussen (ur.). *Manual of child psychology* (str. 495–555). (4. izdaja, Vol. 3). New York: Wiley.
- Salmivalli, C., Lappalainen, M., & Lagerspetz, K. M. (1998). Stability and change of behavior in connection with bullying in schools: A two-year follow-up. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 24(3), 205–218. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1098-2337\(1998\)24:3<205::AID-AB5>3.0.CO;2-J](https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-2337(1998)24:3<205::AID-AB5>3.0.CO;2-J)
- Salmivalli, C. (2010). Bullying and the peer group: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 15, 112–120. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2009.08.007>
- Salmivalli, C. in Peets, K. (2011). Bullies, victims, and bully-victim relationships in middle childhood and early adolescence. V K. H. Rubin, W. M. Bukowski in B. Laursen (ur.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (str. 322–340). New York: The Guilford Press.
- Thornberg, R. in Jungert, T. (2013). Bystander behavior in bullying situations: Basic moral sensitivity, moral disengagement and defender self-efficacy. *Journal of Adolescence*, 36(3), 475–483. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2013.02.003>
- Thornberg, R., Pozzoli, T., Gini, G. in Jungert, T. (2015). Unique and interactive effects of moral emotions and moral disengagement on bullying and defending among school children. *The Elementary School Journal*, 116(2), 322–337. <https://doi.org/10.1086/683985>
- Thornberg, R., Wänström, L., Pozzoli, T. in Hong, J. S. (2019) Moral Disengagement and School Bullying Perpetration in Middle Childhood: A Short-Term Longitudinal Study in Sweden, *Journal of School Violence*, 18(4), 585–596. <https://doi.org/10.1080/15388220.2019.1636383>
- Trach, J., Hymel, S., Waterhouse, T. in Neale, K. (2010). Bystander responses to school bullying: A cross-sectional investigation of grade and sex differences. *Canadian journal of school psychology*, 25(1), 114–130. <https://doi.org/10.1177/0829573509357553>
- Volk, A. A., Veenstra, R. in Espelage, D. L. (2017). So you want to study bullying? Recommendations to enhance the validity, transparency, and comparability of bullying research. *Aggression and Violent Behavior*, 36, 34–43. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.07.003>
- Waasdorp, T. E. in Bradshaw, C. P. (2018). Examining variation in adolescent bystanders' responses to bullying. *School Psychology Review*, 47(1), 18–33. <https://doi.org/10.17105/SPR-2017-0081.V47-1>

